

Beginselverklaring.

De Vrijzinnig-Democratische Bond stelt zich ten doel een georganiseerd optreden te bevorderen van alle democratisch gezinde vereenigingen en personen, die zich met de onderstaande beginselen vereenigen:

I. De Vrijzinnig-Democratische Bond streeft naar ontwikkeling van onzen constitutioneel-parlementairen regeeringsvorm in democratischen zin en te dien einde naar algemeen kiesrecht voor de vertegenwoordigende lichamen en naar gelijkstelling, ook wat de verkiesbaarheid tot lid dier lichamen betreft, van mannen en vrouwen.

II. De Vrijzinnig-Democratische Bond spreekt als beginsel uit, dat door een krachtige sociale wetgeving moet worden aangestuurd op het wegnemen van de maatschappelijke oorzaken, welke tusschen de leden van het volk ongelijkheid scheppen of versterken ten aanzien van hun ontwikkelingsvoorwaarden.

Hij is van oordeel, dat, ter verkrijging van maatschappelijke vooruitgang, tempering, niet verscherping van den klassenstrijd noodzakelijk is. Eenerzijds keurt hij af het streven naar afschaffing van het persoonlijk eigendomsrecht op de productiemiddelen; anderzijds verwerpt hij de meening, dat de staat in het economisch leven zijner burgers slechts noodgedrongen, schoorvoetend behoort in te grijpen.

Toelichting van het Bestuur.

Elke beginselverklaring, die in enkele volzinnen zoowel grondslag als doel samenvat, geeft door haar beknoptheid licht aanleiding tot misverstand. Daarom acht het bestuur de bijvoeging van eenige toelichting niet ondienstig.

't Kortst kan het daarbij zijn ten opzichte van het eigenlijk-politieke standpunt

De Vrijzinnig-Democratische Bond staat op den bodem van onzen tegenwoordigen regeeringsvorm, zooals die in de Grondwet is omschreven met rechten en verplichtingen van Kroon en volk. Zijn streven is niet gericht op verandering in de verhouding tusschen die beide; maar hierop, dat gansch het volk op den gang van wetgeving en staatsbestuur den invloed erlange, welke totdusver slechts aan een bevoorrecht deel ervan is toegekend. Met andere woorden: zijn beginsel is algemeen kiesrecht voor alle vertegenwoordigende lichamen; het democratische beginsel van gelijk recht voor alle staatsburgers, zoodat de stem van allen worde gehoord over hetgeen allen raakt.

Dat beginsel wordt niet aangetast, wanneer aan bepaalde personen, zoovaak en zoolang zij in nauwkeurig omschreven omstandigheden verkeerden, de uitoefening van het kiesrecht wordt ontzegd. Doch onvereenigbaar ermede is een kiesrecht-regeling, die de kiesbevoegdheid bindt aan belastingbetaling, aan bewijzen van bezit, aan een examen, aan het bekleeden van een ambt; en die de vrouw stempelt tot een minderwaardig lid der staatsgemeenschap.

Afgezien van het verder liggende doel, ter bereiking waarvan hij algemeen kiesrecht het onmisbare middel acht, verlangt de Bond de invoering ervan op grond van billijkheid en recht.

Zijn naam reeds duidt aan, dat de Bond in den diepsten grond zijner beginselen gescheiden is van hen, die den staat dienstbaar willen maken aan kerkelijke oogmerken, of die in een Openbaring bindende regelen meenen te vinden voor de staatkunde. Zijn roeping is integendeel, wanneer pogingen van reactie tegen den vrijzinnigen geest onzer staatsinstellingen worden gedaan, die pogingen te helpen weerstaan. Inzóóver gevoelt hij zich één met de liberalen van verschillende schakeringen zoowel als met de sociaal-democraten.

Waar het daarentegen voorziening geldt in sociale behoeften, die in het staatkundige leven ook van ons volk meer en meer op den voorgrond treden, staan de vrijzinnig-democraten tusschen de liberalen ter eene en de sociaal-democraten ter andere zijde. De Bond keert zich tegen beide met zijn eigen beginsel, hetwelk tot richtsnoer strekt voor de sociaal-politieke maatregelen, die hij bepleit.

Tegen de sociaal-democraten aan den eenen kant.

Wel ziet de Bond in het eigendomsrecht, evengoed als in elk ander recht, slechts een menschelijke instelling voor menschelijke belangen: hij rekent de wetgevende macht bevoegd, de grenzen van dat recht te wijzigen naar wisselende behoeften, en acht belangrijke wijziging dier grenzen een behoefte van onzen tijd. Doch zijn overtuiging is, dat de belangen der maatschappij door de opheffing van het persoonlijke eigendomsrecht op de productiemiddelen niet gebaat, veeleer zeer ernstig geschaad zouden worden. Daarom wordt het stelsel der sociaal-democraten door den Bond afgekeurd en bestreden.

Wel ook erkent hij het bestaan van den klassenstrijd in *dezen* zin, dat in onze tegenwoordige samenleving strijd over de voorwaarden van den arbeid, tusschen de werklieden met niets dan hun arbeidskracht en de werkgevers met hun kapitaal, onvermijdelijk is. Hij oordeelt het in hooge mate wenschelijk, dat de werklieden, door vrijwillige aaneensluiting en deugdelijke organisatie, diën strijd zoo krachtig en zoo waardig mogelijk voeren. Doch de Bond ontkent, dat belangenstrijd de eenige drijfkracht voor maatschappelijke vooruitgang is en mag zijn, en acht den staat geroepen om, met de middelen welke dezen ten dienste staan, den strijd te temperen en van noodelooze scherpte te ontdoen.

En aan den anderen kant keert de Vrijzinnig-Democratische Bond zich tegen de liberalen.

Weliswaar toonen de feiten, dat de meesten van hen aan het liberale beginsel niet consequent vasthouden. Maar dit beginsel zelf is, dat de staat zich te onthouden heeft van inmenging in de economische verhoudingen tusschen de burgers onderling, en de ontwikkeling ervan heeft over te laten aan de onbelemmerde werking van de maatschappelijke krachten. Het gevolg daarvan is, dat zij, die onder den invloed van dit beginsel blijven, wel somwijlen daarvan afwijken, doch dan slechts noodgedwongen en schoorvoetend, met remmende in stede van stuwende kracht.

Eveneens toonen de feiten, dat velen, die zich nog onder de liberalen scharen, hun mede-stuwende kracht schenken aan wetgevende daden, die met het beginsel vloeken. Maar juist dit bewijst, dat zij, zoo zij nauwgezet en onbevooroordeeld zich

rekenschap geven van hetgeen hun denkbeelden hun ten plicht stellen, hun plaats zullen zoeken in de gelederen der vrijzinnig-democratische partij, van wier beginsel zulke daden het uitvloeisel en de toepassing zijn.

Dit beginsel is, dat de staat voor zijn deel de verantwoordelijkheid draagt voor zóódanige ongelijkheid tusschen zijn burgers, die niet in hun lichaamsgesteldheid, niet in hun geestesgaven, niet in hun zedelijke geaardheid haar oorzaak heeft, maar in de maatschappelijke ordeningen. Het is in één woord de ongelijkheid tusschen de leden van het volk ten aanzien van hun ontwikkelingsvoorwaarden — of wil men: ten aanzien van hun kansen op volle ontplooiing van alle lichamelijke, geestelijke en zedelijke krachten — het is die ongelijkheid, welke veel verder gaat, dan de natuur noodzakelijk maakt. Die ongelijkheid wordt ten deele in het leven geroepen, of versterkt, of niet naar vermogen verminderd, door daden en tekortkomingen van wetgever en regeering. Welnu, juist het wegnemen van *deze* oorzaken der ongelijkheid door een krachtige sociale wetgeving, door krachtige uitvoering ervan tevens, is het doelbewuste streven van den Vrijzinnig-Democratischen Bond.

Hij is de eerste om te erkennen, dat dit grootsche doel misschien nooit ten volle, maar zeker slechts van stap tot stap zal worden bereikt. Doch terwijl eenerzijds staatkunde de kunst is om een beginsel toegepast te krijgen zóóveel en zóó snel als de omstandigheden veroorloven, heeft anderzijds een staatkundige partij aan haar ideaal den wil te ontleenen tot zoo doortastend mogelijk handelen. Het gestelde doel is de inspanning van geslachten waard; aan het thans levende geslacht de taak om alvast te doen wat het vermag.

Uit het bovenstaande volgt, dat voor den Vrijzinnig-Democratischen Bond in de gegeven omstandigheden op sociaal-politiek gebied hoofdzak is de verbetering van den toestand der misdeelden en de verheffing van den arbeid. Het zijn de daartoe strekkende maatregelen, die hij heeft neer te leggen in zijn program.

WERKPROGRAM.

§ 1. De Vrijzinnig-Democratische Bond stelt op den voorgrond de noodzakelijkheid van *grondwetsherziening* in dien zin, dat mogelijk worde:

a. invoering van algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen, met toepassing van het beginsel van evenredige vertegenwoordiging;

b. een samenstelling van de Eerste Kamer in den geest van punt I der beginselverklaring

§ 2. Ter zake van de *sociale wetgeving* verlangt de Bond: wettelijke regeling van de arbeidsovereenkomst, waarbij de wederzijdsche rechten en verplichtingen omschreven worden, en tegen misbruik van economisch overwicht door den werkgever zooveel mogelijk worde gewaakt;

uitbreiding van de bevoegdheden der Kamers van Arbeid;

bevordering van de oprichting van arbeidsbeurzen door of met medewerking van de overheid;

wettelijke bescherming van den arbeid, met name:

1. uitbreiding met betrekking tot den landbouw, den handel en het verkeerswezen,
2. aanvulling van de bepalingen ten aanzien van de huis-industrie;
3. beperking van den arbeidsduur en van den nachtarbeid, alsmede waarborging van een wekelijkschen rustdag, zooveel mogelijk den Zondag, zoowel voor volwassen als voor jeugdige mannen en vrouwen;
4. regeling van het leerlingwezen;
5. versterking van het toezicht op de naleving der vorenbedoelde wettelijke bepalingen;
6. uitbreiding van de verplichte ongevallenverzekering;

7. verplichte verzekering tegen ziekte, invaliditeit en ouderdom, wat invaliditeit en ouderdom betreft met bijdrage van den staat in de kosten;

bevordering van de verzekering tegen werkloosheid;

herziening van de armenwet, 1°. tot verzekering van samenwerking tusschen alle armbesturen, 2°. tot erkenning van den plicht der overheid, niet om slechts uit politiezorg onvermijdelijken onderstand te verleenen, maar om, tegenover de maatschappelijke oorzaken van het pauperisme, de armoede te helpen lenigen en voorkomen;

hervorming van het onteigeningsrecht, mede ten einde te bevorderen het meest productieve gebruik van den grond en het uitgeven van kleine grondstukken aan arbeiders;

nadere wettelijke regeling van de pachtovereenkomst van landerijen, opdat de eigenaar niet alle risico van het bedrijf ten laste van den pachter kunne brengen, en deze vergoeding erlange voor aangebrachte verbeteringen;

herziening van de bepalingen in zake de jacht, waarbij op den voorgrond sta, dat de gebruiker van den grond het toebrengen van schade aan de gewassen niet behoeft te gedoogen;

herziening van de drankwet ter verkrijging van dieper ingrijpende maatregelen tot beteugeling van het drankmisbruik;

wettelijke maatregelen tegen misbruiken bij pandjeshuizen en tegen anderen vorm van woeker, alsook tegen oneerlijke mededinging;

meer afdoende maatregelen in het belang van de volksgezondheid, o. a. ter verbetering en uitbreiding van openbare ziekenzorg en ziekenverpleging, tegen vervalsching van levens- en genotmiddelen, en tegen de kwakzalverij;

staatstoezicht op levensverzekering-maatschappijen, begrafenisfondsen, ziekenfondsen en spaarbanken.

Onafhankelijk van wettelijke maatregelen behoort de overheid: ondernemingen van algemeen belang, die een monopolistisch karakter dragen, in eigen beheer te nemen;

waar zij rechtstreeks als werkgeefster optreedt, regelen in het belang van haar personeel te stellen, o. a. omtrent arbeidsduur, loon, verlof, loonbetaling bij ziekte, pensioneerings wegens

invaliditeit en ouderdom, beroep op een scheidsgerecht bij strafoplegging;

waar zij middellijk als werkgeefster optreedt, tot het nakomen van zulke regelen zooveel mogelijk te verplichten.

§ 3. Op *onderwijs-gebied* heeft de staat zorg te dragen, dat allen de gelegenheid vinden, het onderwijs te genieten, hetwelk voor de ontwikkeling van hun aanleg, in verband met hun toekomstig beroep, noodig en voldoende is.

Daarom verlangt de Bond:

dat het geheele onderwijs — waaronder zoowel het voorbereidend lager als het lager, middelbaar en hooger vakonderwijs in zijn ganschen omvang — wettelijk geregeld worde, zóó dat behoorlijke aansluiting verkregen wordt tusschen alle takken van onderwijs;

dat bij de schoolgeldheffing voor alle takken van openbaar onderwijs, voorzooveel dit niet kosteloos is voor een ieder, rekening worde gehouden met de finantieele draagkracht van de ouders;

dat het openbaar onderwijs in al zijn takken kosteloos kunne worden genoten door hen, wier ouders tot betaling van schoolgeld niet bij machte zijn, en die de begaafdheid bezitten om het te volgen;

dat het gewoon lager onderwijs verplicht worde gesteld gedurende ten minste zeven jaren, en het voortgezet onderwijs, ingericht naar plaatselijke omstandigheden en de behoeften der leerlingen, gedurende ten minste drie jaren;

dat het den werkgever verboden worde, 1°. kinderen in dienst te hebben, die voor de gewone lagere school leerplichtig zijn, 2°. hun de gelegenheid te onthouden om het voortgezet onderwijs geregeld te volgen;

dat de regeering haar steun geve aan het oprichten en instandhouden van zoogenaamde crèches of kinderbewaarplaatsen;

dat van overheidswege óf voedsel en kleeding verstrekt worde aan leerlingen van de lagere school, die daaraan behoefte blijken te hebben, óf daartoe strekkende pogingen van anderen worden gesteund;

dat, zoo noodig, van overheidswege bij het volgen van vakonderwijs geldelijke tegemoetkoming wegens loonderving worde

verleend, rekening houdend met plaatselijke omstandigheden en met de gewoonte in het betrokken vak, alsook vergoeding van reiskosten;

dat het toekennen van beurzen uitgebreid en beter geregeld worde;

dat de scheiding van de openbare lagere scholen naar standen, waar zij bestaat, zoodra mogelijk vervalle;

dat aan de klasse-onderwijzers van openbare scholen invloed worde verzekerd op den gang der schoolzaken;

dat den onderwijzers een behoorlijk salaris en pensioen ge-waarborgd worde, alsmede een pensioen voor hun weduwen en weezen;

dat het onderwijs, thans aan hogere burgerschool en gymnasium in de eerste leerjaren gegeven, vervangen worde door één school, waarbij verschillende scholen, met het oog op de bestemming van de leerlingen, zich aansluiten;

dat bij de polytechnische school het karakter van hooger onderwijs ten volle tot zijn recht kome;

dat het aantal rijks-universiteiten verminderd worde.

§ 4. Zich voorbehoudend de vaststelling van een program voor zijn werkzaamheid op *gemeentelijk gebied*, verlangt de Bond een herziening der gemeentewet, opdat:

de gemeenten verplicht of althans gemakkelijker in staat worden, voorschriften te geven en maatregelen te nemen in den geest van § 2;

de gemeenten grootere vrijheid erlangen in de heffing van plaatselijke belastingen, met de bevoegdheid om uitwonende grondeigenaren te treffen door buitengewone opcenten op de grondbelasting;

de vergoeding, die de gemeenten ontvangen voor uitgaven, in 's rijks belang haar opgelegd, beter geregeld worde.

§ 5. In het belang van de *volkswelvaart* verlangt de Bond: nadere wettelijke regeling van een vertegenwoordiging van land- en tuinbouw, van handel en van nijverheid;

uitbreiding en verbetering van verkeerswegen en verkeers-middelen, ook in afgelegen streken, waar noodig door of met medewerking van den staat;

maatregelen ter bevordering van den afzet van land- en tuinbouw- en nijverheidsvoortbrengselen naar het buitenland, o.a. door uitbreiding en verbeterde organisatie van den consulaire dienst;

bevordering van overheidswege van het in-cultuur-brengen van woeste gronden en het droogleggen van daarvoor geschikte wateren;

herziening van de wettelijke bepalingen op het stuk van de visscherij.

§ 6. Ter volledige toepassing van het beginsel van *scheiding van kerk en staat* verlangt de Bond:

losmaking van de geldelijke banden tusschen den staat en de kerkgenootschappen.

§ 7. Op het gebied van het *rechtswezen* verlangt de Bond in de eerste plaats:

opheffing van de bepalingen, waardoor de vrouw in het burgerlijk recht wordt achtergesteld bij den man;

herziening van het huwelijksgoederenrecht, in het bijzonder tot betere waarborging van de rechten der vrouw op haar goederen en inkomsten;

uitbreiding van de gronden van echtscheiding;

verbetering van den rechtstoestand van buitenechtelijke kinderen, met opheffing van het verbod van onderzoek naar het vaderschap;

herziening van de bepalingen omtrent de wettelijke erfopvolging, met beperking van het familie-erfrecht, alsmede met uitbreiding van de rechten van den langstlevenden echtgenoot en van de buitenechtelijke kinderen;

invoering van staats'erfrecht;

verbetering van de wetgeving op de naamlooze vennootschappen;

vereenvoudiging van het burgerlijk procesrecht, tot verkrijging van snel en goedkoop recht; beteren gratis-rechtsbijstand voor onvermogens van staatswege;

invoering van administratieve rechtspraak;

wettelijke regeling van den rechtstoestand der openbare ambtenaren;

herziening van het wetboek van strafvordering, met uit-

breiding van de rechten der verdediging en met bespoedigde berechting van lichte vergripen;

invoering van de voorwaardelijke veroordeeling, uitbreiding van voorwaardelijke invrijheidstelling, en verbetering van het strafstelsel in de richting van individueele behandeling der veroordeelden, met beperking van de eenzame opsluiting;

toekenning van schadevergoeding aan onschuldig veroordeelden en aan ten onrechte in voorloopige hechtenis gestelden;

afschaffing van den eedswang;

wettelijke regeling van het toezicht op instellingen tot verpleging van weezen en andere hulpbehoevenden.

§ 8. Ten aanzien van het *belastingwezen* stelt de Bond op den voorgrond, dat bij de herziening van bestaande of de invoering van nieuwe belastingen het beginsel van belasting naar draagkracht beter tot zijn recht kome.

Daarom verlangt hij:

samenvoeging van de vermogens- en de bedrijfsbelasting tot één inkomstenbelasting;

ruimere toepassing van progressie in de directe belastingen en invoering daarvan in de successie-belasting, ook voor de rechte lijn;

afschaffing of aanmerkelijke verlaging van accijnsen op eerste levensbehoeften;

invoering van debietrechten en andere indirecte heffingen van weelde-uitgaven, en belasting van goederen in de doode hand;

voorzooveel verdere versterking van de rijksmiddelen noodzakelijk is, verhooging van de directe belastingen en van de successie-rechten.

§ 9. Ter zake van de *landsverdediging* verlangt de Bond:

een organisatie van de weermacht van het volk, die uitsluitend gericht is op de onafhankelijkheid en de neutraliteit, en zóódanig dat alle weerbare mannen in vreedestijd de noodige oefening verkrijgen, met een zoo beperkt en zoo kort mogelijk verblijf in de kazerne;

ingrijpende beperking van uitgaven, die niet dienen tot verhooging van de weerkracht van het volk;

herziening van het militaire strafrecht en van de militaire strafrechtpleging, ook in dien zien, dat deze in vreedstijd vervalle.

§ 10. Bij *het beheer der koloniën en bezittingen* bevordere de staat de ontwikkeling harer natuurlijke bronnen van welvaart. Daarbij moeten in de eerste plaats de belangen der inlandsche bevolking worden behartigd, en worde gestreefd naar:

- a. scheiding van de finantiën dezer gewesten van die van het moederland;
- b. zelfbestuur van de koloniën en bezittingen.

Als gevolg van deze beginselen verlangt de Bond in de eerste plaats:

1. Voor Oost-Indië:

regeling der finantieele verhouding tusschen Nederland en Indië, met toepassing, voorzoo veel mogelijk, van het beginsel der scheiding ook op het verledene;

hervorming van het bestuur met name in dien geest, dat een deel der bestuurstaak worde overgebracht van het centraal gezag naar onderdeelen, en dat, met inachtneming, waar mogelijk, van het beginsel van zelfbestuur, in ruime mate gebruik worde gemaakt van de medewerking van behoorlijk onderlegde inlanders;

verbetering van den maatschappelijken toestand zoowel van den Indo-Europeaan als van den inlander, in het bijzonder door hun op ruime schaal gelegenheid te verschaffen om zich, overeenkomstig hun aanleg, voor verschillende betrekkingen, beroepen of bedrijven te bekwamen;

uitbreiding en verbetering van verkeerswegen en verkeersmiddelen;

krachtige voortzetting van reeds aangevangen, spoedigen aanleg van nieuwe bevoeiings- en waterkeerings-werken;

bevordering, ook door deskundige leiding, van de inlandsche cultures;

matige heffing van de landrente naar de netto-opbrengst der akkers en met behoorlijke opmeting der gronden;

afschaffing van alle heerdiensten op Java en Madoera;

regeling en geleidelijke inkrumping der dessa-diensten; volledige schadeloosstelling van allen, over wier arbeids-

kracht, hetzij voor gouvernementcultuur hetzij in buitengewone gevallen voor openbare werken of voor andere doeleinden, van staatswege beschikt wordt;

overneming in eigen beheer van alle thans nog verpachte belangrijke middelen, met inachtneming:

a. ten aanzien van den staatsverkoop van opium, dat deze gepaard ga met geleidelijke beperking van het opiumgebruik;

ten aanzien van de staatsexploitatie van pandhuizen, dat winstbejag voor de schatkist daarbij zij uitgesloten;

krachtiger bestrijding van misbruiken bij het aanwerven van contract-koelies en verscherpt toezicht op de uitvoering der gesloten contracten;

onthouding van alle gewelddadige veroveringspolitiek;

verbod om tot dwangarbeid veroordeelden buiten hun toestemming bij militaire expeditiën te gebruiken.

2. Voor West-Indië:

het sluiten van leeningen voor productieve doeleinden, zoo noodig onder garantie van het moederland, ten einde deze koloniën onafhankelijk te maken van de bijdragen van het moederland.

Aldus vastgesteld ter algemeene vergadering
van 11 Januari 1902.

PROGRAM VAN WERKZAAMHEID

OP

GEMEENTELIJK GEBIED.

I. Als *werkgeefster* heeft de gemeente.

a. den rechtstoestand te regelen van alle personen in haar dienst.

Tot deze regeling behooren, vooral wat de werklieden betreft: bepalingen, vastgesteld onder voorlichting van of in overleg met Kamers van Arbeid of vakverenigingen van patroons en van werklieden, omtrent loon en werktijd voor verschillende leeftijden en vakken, omtrent Zondags- en nachtarbeid, overwerk of werk buiten de gewone uren, omtrent taak- of stukwerk en omtrent uitkeering in geval van geoorloofd verzuim; toekenning in geval van ziekte van het volle loon of salaris, behoudens de noodige controle-maatregelen;

verzekering van een wekelijkschen rustdag, bij voorkeur den Zondag;

verleening van een jaarlijksch verlof, met behoud van loon of salaris;

vaststelling der termijnen waarin het loon wordt betaald;

bepalingen omtrent loons- of tractementsverhooging;

voorschriften omtrent beslissing van geschillen tusschen ondergeschikten en hun chefs, met een doeltreffende strafregeling en met aanwijzing van onpartijdige colleges, bij welke de ambtenaar of werkmán in beroep kan komen.

Voorts dienen, waar de gemeente tal van werklieden in haar dienst heeft, commissies te worden ingesteld, door en uit de arbeiders voor de onderscheiden bedrijven te kiezen, ten einde

dezen bij de bespreking van verschillende punten met de directie te vertegenwoordigern.

Maatregelen dienen genomen om voor de gezondheid en veiligheid der werklieden te waken (gelegenheid in gasfabrieken en dergelijke om zich te wasschen en baden of douches te nemen, goede schaft- en kleedlokalen, behoorlijk toezicht op de verstrekte werktuigen en gereedschappen, enz.).

Afgescheiden van verdere bemoeiingen in zake het woningvraagstuk, stelle de gemeente, waar dit noodig blijkt, gezonde en geschikte woningen voor haar arbeiders verkrijgbaar.

Als beginsel worde aangenomen, dat de gemeente, voorzoover de wet het toelaat, bij gelijke geschiktheid geen verschil make tusschen de beide seksen bij het aanstellen en bezoldigen van personen in haar dienst.

Aan alle personen, in dienst der gemeente, en aan hun weduwen en weezen, dient pensioen te worden verzekerd;

b. maatregelen te nemen in het belang van hen, die indirect in dienst der gemeente arbeiden.

In de bestekken van door haar aan te besteden werken of leverantiën of onder de voorwaarden voor concessiën neme de gemeente daarom bepalingen op omtrent het aan de werklieden uit te keeren minimum-loon en den maximum-arbeidsduur, voorts voorzooveel mogelijk bepalingen als onder *a* genoemd. Tevens wake zij door afdoende contrôle voor de naleving dier bepalingen;

c. haar werken uit te voeren op een wijze, die mede bevorderlijk is aan de belangen van het daarbij betrokken personeel.

Zooveel mogelijk neme de gemeente de uitvoering van gemeentewerken in eigen beheer, daarbij geleidelijk te werk gaande.

II. *Ondernemingen en inrichtingen van algemeen nut*, die of een monopolistisch karakter dragen, of meer in het bijzonder strekken tot bevordering van onderling verkeer en gemeenschap, dient de gemeente als eigen bedrijf te exploiteeren, voorzoover zulks hetzij een eisch kan heeten van de haar bij de wet opgedragen zorg voor de openbare orde, zedelijkheid en gezondheid, hetzij vrije concurrentie of particuliere exploitatie voor de gemeente-

naren of den gemeentedienst onvoordeelig, schadelijk of hinderlijk is te achten, of onvoldoende of gebrekkig in de beloofden voorziet.

Gas, water en electrischen stroom behoort de gemeente te leveren, zoowel voor den openbaren dienst als voor particulier gebruik.

Verkeersmiddelen (trams, ponten, enz.) dienen door de gemeente geëxploiteerd te worden. Ter bevordering van het verkeer dienen wegen te worden aangelegd en verhard.

Voorts is gewenscht oprichting van gemeente-inrichtingen voor handel en bedrijf, die, vooral in verband met het verkeer te water, op bepaalde punten noodzakelijk zijn (havens, dokken, opslagplaatsen, pakhuizen, kranen).

De gemeente neme de banken van leening in eigen beheer en verbiede het houden van particuliere banken van leening of pandjeshuizen, waartoe de wet — zoo zij niet reeds zelve dat verbod uitvaardigt — haar ondubbelzinnig de bevoegdheid behoort toe te kennen; inmiddels trachte de gemeente, door het verlenen van faciliteiten, te bewerken, dat het publiek aan de gemeentelijke instelling de voorkeur geeft.

De gemeente neme voorts de aanplakborden en -kolommen in eigen beheer.

Waar hieraan behoefte bestaat, worde door haar opgericht en geëxploiteerd een gebouw voor het houden van vergaderingen, cursussen, enz. door vak- en andere vereenigingen.

Zoodra de wet zulks toelaat, trekke zij de verplichte brandverzekering binnen den kring harer bemoeiing, met onderlinge herv verzekering ter vermindering der risico's.

Verder neme de gemeente in eigen beheer al hetgeen in onmiddellijk verband staat met de door haar uitgeoefende bedrijven, zoo o. a. aanleg van gas- en waterleiding, van electriciteitsgeleidingen, verwerking van de bijproducten der gasbereiding.

Wenschelijk kan zijn de oprichting van eigen werkplaatsen, magazijnen, kleedermakerijen, drukkerijen, enz. ter voorziening in de behoeften van de eigen huishouding der gemeente.

III. Op het gebied van het *onderwijs* wordt aan de gemeenten haar roeping duidelijk aangewezen door § 3 van het werkprogram van den Bond.

Het is de taak der gemeente, reeds nu voor alle openbare lagere scholen, onverschillig welk schoolgeld daar geheven wordt,

wat schoolruimte, aantal leerlingen per klasse, leermiddelen, enz. betreft. dezelfde zorg aan te wenden, de openbare scholen waar meer uitgebreid onderwijs wordt gegeven ook open te stellen voor de minder gegoeden, die de noodige ontwikkeling bezitten om het te volgen, en het onderwijs voor jongens en voor meisjes even deugdelijk in te richten.

De gemeente behoort voldoende te voorzien in de behoefte aan voortgezet of herhalingsonderwijs, en vakonderwijs te verstrekken of te steunen, dat zich aansluit bij plaatselijke behoeften (handels- en ambachtsonderwijs. in landelijke streken vooral land- en tuinbouwonderwijs); voor meisjes worde met name goed kook- en huishoudonderwijs ingericht.

Voorts worde van gemeentewege gezorgd voor onderwijs aan gebrekkige, geestelijk zwakke of achterlijke kinderen (in bijzonder klassen of scholen).

De leermiddelen dienen kosteloos te worden verstrekt.

Schoolwandelingen en schoolreisjes dienen in het programma der school te worden opgenomen.

Voor zooveel noodig worde van gemeentewege voorzien in voldoende gelegenheid voor voorbereidend lager onderwijs en tot het bewaren van kinderen beneden den leeftijd om onderwijs te ontvangen (kinderbewaarplaatsen, zoogenaande crèches).

Voor de gezondheid van het schoolkind dient gewaakt, o. a. door aanstelling van schoolartsen en krachtige bestrijding van besmettelijke ziekte op school.

Schoolvoeding en -kleeding dienen verstrekt te worden, voorzover de behoefte daaraan blijkt te bestaan.

Schoolbaden, speeltuinen en speelplaatsen behooren te worden ingericht.

Door behoorlijk geregelde schoolvergaderingen worde den klasseonderwijzer grooter invloed verleend op de leiding der school.

IV. Tot bevordering van de *volksontwikkeling* in meer algemeen zin richte de gemeente op, of steune zij bestaande of op te richten volksbibliotheken en leeszaalen, musea en kunstverzamelingen, met bepaling, dat deze voor het publiek althans op Zondag kosteloos opengesteld moeten zijn, terwijl de bezichtiging kan geschieden onder voorlichting van zaakkundige personen.

De gemeente organiseere of bevordere het geven van volksfeesten, muziekkuitvoeringen en voorstellingen van goede tooneelstukken, volkskursussen en voordrachten.

Zij steune of richte op bureaux tot het kosteloos of tegen een kleine vergoeding verleenen van voorlichting betreffend de toepassing van wetten en verordeningen aan on- en minvermogenen.

Voor inrichtingen of maatregelen in het belang der volksontwikkeling stelle zij, voorzooveel noodig, kosteloos of tegen geringe vergoeding gemeentegebouwen beschikbaar, voorzoover deze niet voor gemeentelijke doeleinden in beslag genomen worden.

V. In het belang der *gezondheid* in het algemeen worde van gemeentewege, hetzij door eigen werkzaamheid of door het steunen van de bemoeiingen van particulieren, zorg gedragen voor nauwkeurige contrôle van de voedingsmiddelen en van het, alom in ruime mate verkrijgbaar te stellen, drinkwater;

voorts voor openbare waschinrichtingen en openbare slachthuizen, verbetering van het marktwezen, openbare hallen;

voor volksgaarkeukens en volkslogementen;

voor volksbadhuizen en zweminrichtingen;

een doeltreffenden reinigings- en ontsmettings-dienst;

gezonde, ruime woningen, straten, pleinen en parken;

verwijdering, voorzoover de wet dit toelaat, van ongezonde inrichtingen uit het bebouwd gedeelte der gemeente;

voldoende ziekenhuizen en verbeterde ziekenverpleging, ook op kleinere plaatsen, wijkverpleging, maatregelen ter voorkoming en bestrijding van tuberculose en andere ziekten, oprichting van of deelneming aan sanatoria en vakantiekoloniën, verstrekking van eerste hulp bij ongelukken;

het bezorgen van begrafenissen van gemeentewege, sanitair toezicht op de begraafplaatsen, oprichting, zoodra de lijkverbranding door den wetgever wordt toegelaten, van gemeentelijke lijkovens.

Drankbestrijding worde van gemeentewege krachtig ter hand genomen.

VI. Ten aanzien van het *woningvraagstuk* is gewenscht een krachtige uitvoering der Woningwet, waarbij op den voorgrond

sta opwekking van het particulier initiatief om met steun van staat en gemeente te komen tot opruiming van krotten en den aanbouw van nieuwe woningen in voldoende getale, doch zoo dat bij onvoldoend particulier initiatief de gemeente al datgene doe, waartoe de wet haar de bevoegdheid geeft;

onafhankelijk van het bovenstaande: tijdige eigendomsverwerving van gronden, die bij te verwachten uitbreiding van de gemeente belang zullen krijgen, in 't algemeen uitbreiding van het gemeentelijk grondbezit en vervanging van de vervreemding van gemeentegrond door uitgifte in erfpacht;

krachtig aandringen op tijdige grensverlegging.

VII. Met betrekking tot het *armwezen*, voorzover de algemeene wetgeving op dit stuk niet reeds herziening behoeft naar de beginselen, overgelegd in § 2 van het werkprogram van den Bond, dient de gemeente te streven naar het verkrijgen van meerdere samenwerking tusschen de verschillende armbesturen en zich te onthouden van het afkopen van de armenzorg, op de schouders der gemeente rustend, terwijl, met eerbiediging der godsdienstige overtuigingen ook van minderheidsgroepen, de vondelingen- en de weezenverpleging en de verzorging van ouden van dagen en gebrekkigen dient verbeterd te worden, en de bedelarij bestreden.

Voorts is wenschelijk:

opneming van arbeiders in de armbesturen en in verband daarmede regeling van vergoeding wegens tijdverzuim;

invoering van een doelmatige wijkverdeeling;

verschaffing van bedeeling in den vorm van werk, te verrichten hetzij thuis, hetzij elders.

VIII. Ter voorkoming of bestrijding van *werkloosheid* moeten van gemeentewege arbeidsbeurzen en bureaux voor onderzoek van arbeidstoestanden en tot het opmaken eener deugdelijke arbeidsstatistiek worden opgericht;

de verzekering tegen werkloosheid worde ingericht of bevorderd;

voor werkverschaffing worde zorg gedragen, mede door zoo veel mogelijk de werken voor bestrating, wegeaanleg, bouwen graafwerk en andere gemeentewerken zoodanig over het jaar

te verdeelen, dat in tijden van slapte toch van gemeentewege werk beschikbaar is.

IX. Tot verbetering der *arbeidstoestanden* drage de gemeente bij door onder meer, voorzoover de wet dit toelaat:

verordeningen te maken tot vervroegde sluiting van winkels, kantoren en magazijnen;

eischen te stellen omtrent winkel-, kantoor-, werkplaats- en magazijnruimten en andere maatregelen te nemen in het belang van de aldaar werkzame personen;

veldarbeid van kinderen te verbieden, althans te beperken.

Voorzooveel noodig door verruiming van het onteigeningsrecht daartoe in staat gesteld, beijvere zich de gemeente, nog niet in cultuur gebrachte gronden te ontginnen of die ontginning door vereenigingen te steunen en aan arbeiders kleine grondstukken uit te geven onder billijke voorwaarden.

Aldus vastgesteld ter algemeene vergadering van
24 Januari 1903.

Uittreksel uit de Statuten.

Art. 1. De Vrijzinnig-Democratische Bond stelt zich ten doel, door alle geoorloofde middelen van voorlichting en samenwerking de toepassing te bevorderen van de vrijzinnig-democratische beginselen, neergelegd in de beginselverklaring.

Art. 3. Gewone leden van den Vrijzinnig-Democratischen Bond zijn de vereenigingen van politieken of maatschappelijken aard, die schriftelijk verklaren tot den Bond toe te treden.

Art. 4. Om tot den Bond te kunnen toetreden, moet een vereeniging ten minste tien leden tellen.

Art. 6. Bijzondere personen kunnen als *personeele leden* tot den Vrijzinnig-Democratischen Bond toetreden. Zij worden tot het bijwonen der vergaderingen van den Bond opgeroepen, hebben het recht aan de beraadslagingen deel te nemen en, binnen de grenzen van het huishoudelijk reglement bepaald, voorstellen te doen, maar kunnen alleen een adviseerende stem uitbrengen.

Art. 18. Ter bestrijding van de uitgaven van den Bond wordt door elke *aangesloten vereeniging* jaarlijks een bedrag van 10 cent voor ieder harer leden, tot een maximum van f 50, bijgedragen.

Art. 19. *Personeele leden* betalen een jaarlijksche contributie van ten minste 50 cent. Zij ontvangen op verzoek, tegen betaling van f 1 als vergoeding van kosten, alle verslagen en andere stukken, welke van den Bond uitgaan en aan de gewone leden worden toegezonden.
